

Cetatea Cavalerilor

Fondator: Col. r. Dr. Constantin Măglocat
Editor: Asociația Națională a Cavalerilor de Cho.
Editura Tipo MC, Oradea - 2020

ISSN 2734-6889

ISSN-L 2734 -6889

Cartea Mea e și a Ta!

Turneul Generalului Berthelot în comitatele din Vestul României

Dr. Augustin Țărău¹

Generalul Berthelot sosește pe pământ românesc pe 3/16 octombrie 1916, ca șef al unei misiuni militare de ajutor, alcătuită din 277 de ofițeri, 88 de medici, 1150 de soldați și gradați, plus o solidă echipă de infirmiere².

El va părăsi Iașii în seara zilei de 25 februarie/9 martie 1918, la câteva ore după ce plecaseră și membrii celorlalte misiuni ale puterilor Antantei (englezi, americani, italieni) și câțiva soldați sârbi rămași din detașamentele venite să sprijine apărarea Dobrogei. Armistițiul semnat cu Puterile Centrale la Focșani, pe 26 noiembrie/9 decembrie 1917, impunea României, printre altele, și condiția retragerii de pe teritoriul acesteia a tuturor misiunilor militare ale foștilor aliați.

Despărțirea a fost încărcată de emoție. Gara Socola a devenit scena unui dinamic pelerinaj, alimentat continuu de mulțimi de tineri și de ostași români cu torțe în mâini, cu toții urându-i distinsului general, și suitei sale, „La revedere!” și „Au revoir!”. În jurul orei 11 din noapte au sosit regele Ferdinand și regina Maria, împreună cu membri ai guvernului, diplomați și oameni politici spre a-și lua rămas bun. De pe scara vagonului, generalul răspundea uralelor „Trăiască Franța!” și „Vive la France!” cu promisiunea „Nous reviendrons!” (Vom reveni). Reîntâlnirea generalului cu ieșenii va avea loc la începutul lunii decembrie 1918³.

*

Toamna anului 1918 aduce cu sine schimbări majore în peisajul politic al imperiului dualist. La trei zile de la semnarea Armistițiului de la Belgrad, Parlamentul maghiar va hotărî, pe 16 noiembrie 1918, abolirea monarhiei și va proclama republica. Legislativul și-ar fi dorit ca evenimentul să-i fi găsit în băncile palatului de pe malul Dunării și pe reprezentanții națiunilor trăitoare între hotarele fostului regat ungar, pentru ca împrejurarea intrării Ungariei în noua eră postbelică să fie percepută în Occident ca un jubileu al împăcării generale și al instaurării păcii între maghiari și popoarele conlocuitoare, perspectivă care ar fi legitimat cererile Budapestei, la viitoarea conferință de pace, de a-și păstra vechile teritorii neatinse. În coordonatele acestei utopii s-au și înscris în cursul ședinței toate intervențiile parlamentarilor maghiari. Președintele Camerei, Szász Károly, a ținut să sublinieze de la început că „menirea republicei e ca să asigurăm viitorul pacinic și fericit al Ungariei renăscute și să-i apărăm integritatea teritorială”⁴, cerință reiterată și de președintele Senatului, Wlassics Gyula, care miza pe faptul că puterile Antantei vor ține cont de pavăza pe care Ungaria a reprezentat-o de-a lungul vremii

¹ Muzeul Orașului Oradea – Complex Cultural

² Ion Mitican, *Brișca lui taica Berthelot*, în *Lumina*, din 7 iunie 2008

³ *Ibidem*

⁴ *Nu vreau să înțeleagă...*, în „Românul”, nr. 9 din 19 noiembrie 1918

pentru liniștea Europei și de rolul civilizator jucat de poporul maghiar în Bazinul Carpatic. „Trebuie să asigurăm în contractul de pace integritatea teritorială a statului. Deși de prezent tendințele egoiste periclită integritatea teritorială a țării, să nu ne pierdem speranța că, în zilele istorice ale încheierii păcii, se va înțelege și se va ști prețul ce înseamnă menirea istorică pe care o împlinește Ungaria”⁵ – a accentuat el, afirmație completată apoi de președintele Consiliului Național Maghiar, Hoch János, cu aserțiunea: „Cu trupurile noastre am apărut o mie de ani civilizația din Apus. Nu e în istorie alt popor care să fi fost mai nenorocit decât poporul maghiar”⁶.

Cuvântul de încheiere i-a aparținut premierului Károlyi Mihály. Cu o rară ipocrizie, contele și-a victimizat țara, s-a lamentat cum că poporul maghiar ar fi fost târât într-un război străin de interesele lui și că de abia acum, după încetarea ostilităților, „noua” clasa politică maghiară, republicană, s-a putut folosi de pârgăniile democrației în a soluționa problema națională a Ungariei, chestiune pe care premierul o și considera închisă. „Despre aceasta trebuie să convingem lumea. Trebuie să punem în serviciul acesta radiografia, telegraful, telefonul, ca să spulberăm în străinătate orice neînțelegeri (tendențiosități). Trebuie să facem pe toți să înțeleagă că noi voim să trăim în înțelegere frățească. Va trebui, și lumea întreagă va înțelege, că au încetat controversile ce au existat între cei cu buze maghiare și între cei cu buze nemaghiare. Voim să înfăptuim principiile lui Wilson, dreptul de liberă dispunere a popoarelor. Rupem cu sistemul de contracte diplomatice. Vrem să știe fiecare cetățean al lumii despre contractul ce vom încheia. Țara e atacată din cinci părți, deși singura ei vină e că n-a putut destul de curând rupe cu trecutul”⁷ – conchidea el. Cu alte cuvinte, opinia publică internațională trebuia să recepționeze alegațiile ce îi erau furnizate de Budapesta și nu realitățile din Ungaria, iar pentru reușita strategiei propuse Occidentul trebuie sufocat prin toate mijloacele media avute la îndemână.

*

Pe 18 noiembrie 1918 însă, Consiliul Național Român Central va lansa o proclamație adresată lumii întregi, în conținutul căreia făcea cunoscut tuturor popoarelor iubitoare de pace și de libertate năzuințele pe care națiunea română din Transilvania și-a fundamentat hotărârea de a-și lua destinul în propriile mâini și de a rupe orice legătură cu administrația de la Budapesta, care încă emitea pretenții de for tutelar. „Națiunea română din Ungaria și Transilvania, ținută de veacuri în robie trupească și sufletească de către clasa stăpânitoare a poporului maghiar, eliberată acum din sclavie, prin strălucita învingere a armelor cari s-au luptat pentru drepturile civilizației umane împotriva principiului barbar al opresiunii naționale și de clasă, înaintea guvernului opresorilor de până aci a declarat voința sa de a se constitui în stat liber și independent, spre a-și putea valida nelimitat forțele sale în serviciul culturii și al libertății omenești. Guvernul opresorilor de până aci a denegat adeziunea sa la această hotărâre a națiunii române și, în fața dreptului firesc al fiecărei națiuni de a fi stăpână asupra sa și a teritoriului locuit de dânsa, guvernul opresorilor opune forța brutală a statului oprimator” – își motiva decizia reprezentanța politică a românilor ardeleni, după care trecea la explicitarea situației care a condus la anularea oricărui contact cu capitala vechiului regat maghiar – „Prin colonizări fără rost pe pământul strămoșilor noștri, prin maghiarizarea necruțătoare a tuturor acelor Români cari au fost nevoiți să aibă raporturi mai nemijlocite cu stăpânirea maghiară, prin invadarea pe teritoriul românesc a sutelor de mii de slujbași publici maghiari, prin împiedecarea poporului nostru de a-și mulțumi însuși trebuințele sale industriale, s-au maghiarizat orașele și s-a împetrișat etnicește teritoriul locuit de națiunea română prin mijloace artificiale și în scopul barbar al nimicirii noastre. Această stare de lucruri, produsă prin opresiune și fărădelege, acum guvernul maghiar o invoacă de justificare a opunerii sale la hotărârea națiunii române de a-și întemeia pe pământul său strămoșesc statul său liber și independent. Starea, produsă prin crima săvârșită până aici împotriva libertății noastre naționale acum, se prezintă ca o justificare a noului atentat ce se intenționează împotriva existenței noastre” – pentru ca în finalul manifestului să reitereze voința de conviețuire pașnică a românilor ardeleni cu naționalitățile colonizate pe teritoriul transilvan, pentru a înlătura orice suspiciune vehiculată în cercurile învingătorilor de cabinetul budapestan – „Națiunea română din Ungaria și Ardeal nu dorește să stăpânească asupra altor

⁵ Ibidem

⁶ Ibidem

⁷ Ibidem

neamuri. Lipsită cu desăvârșire de orice clasă istorică stăpânitoare, națiunea română, prin ființa sa însăși, este întruparea democrației celei mai desăvârșite. Pe teritoriul său strămoșesc, națiunea română este gata a asigura fiecărui popor deplină libertate națională și organizarea sa în stat liber și independent. O va întocmi pe temeiurile democrației, care va asigura tuturor, indivizilor aflători pe teritoriul său egalitatea condițiilor de viață, unicul mijloc al desăvârșirii omenești”⁸.

În aceeași zi, românii uniți din comitatul Sătmarului s-au adunat la Carei pentru a denunța bula papală prin care parohiile lor au fost rupte din vechea lor dieceză și au fost arondate inventatei Episcopiei Greco-Catolice de Hajdudorog, spre a sprijinii și pe această cale programul de maghiarizare cultivat de guvernările care s-au perindat la Budapesta. Acțiunea s-a desfășurat sub egida consiliului național local, al cărui președinte era chiar vicarul Careilor, Romul Marchiș, acesta fiind cel care, în numele credincioșilor săi, a proclamat ținutul drept „vicariat național român”, a luat apoi jurământul de credință pentru cauza românească tuturor celor prezenți și a ordonat pomenirea în slujbele religioase a Consiliului Național Român Central în locul monarhului austro-ungar⁹.

Între timp, în toate orașele și comunele românești se întocmeau liste de alegători și pe baza lor erau votați deputații care vor reprezenta întreaga suflare românească la Marea Adunare Națională ce urma să consfințească, la Alba Iulia, unirea Transilvaniei cu România, calea plebiscitară aleasă de conducătorii Consiliului Național Român Central fiind singura formă legală, definitivă și irevocabilă, de legitimare a voinței poporului român în fața forurilor internaționale.

În zonele majoritar românești, procesul de înlocuire a funcționarilor maghiari și-a continuat cursul, susținut de rezultatele anchetelor desfășurate la plângerile sătenilor, cum s-a întâmplat în comuna Borod (Bihor), unde vechiul notar a fost schimbat la cererea locuitorilor români și maghiari față de care s-a purtat abuziv și discreționar pe parcursul războiului, în timp ce la Cinteii¹⁰ (Arad) a fost reinstalat notarul român¹¹.

Însă la fel de active, în sensul rău al cuvântului, s-au dovedit a fi autoritățile maghiare în părțile în care acestea dispuneau de suportul forțelor armate. Un detașament maghiar, condus de locotenentii Jonás și Karácsonyi Jenő au semănat teroare printre locuitorii satelor din plasa Vașcău (Bihor), după ce au fost chemați aici de notarul Morna și plutonierul jandarmeriei locale, Marazsán, care i-au reclamat pe săteni că ar fi furat lemne din pădurea exploatată de firma „Darvas La Roche” și că ar fi devastat casa pădurarului Hesz din Lunca. Ostașii maghiari au luat la rând casele românilor din satele Băița¹², Câmpani¹³ și Sighiștel¹⁴, i-au bătut pe săteni și au înjunghiat cu baionetele șapte dintre aceștia. Din Sighiștel au fost ridicați patru bărbați, au fost legați cu cablu telefonic și bătuți până la sânge, după care au fost scoși în afara satului și au fost împușcați iar trupurile le-au fost abandonate la locul execuției vreme de 24 de ore. În Câmpanii de Sus au mai fost împușcați alți doi săteni, iar din Câmpanii de Jos un altul¹⁵. Alte violențe au fost săvârșite de soldații maghiari sosiți în zona Aleșdului, pe cursul mijlociu al cursului Crișului Repede. În comuna Bălnaca¹⁶, ostașii unui detașament, condus de maiorul Molnár, au arestat mai mulți săteni, i-au obligat să-și sape gropile și apoi au fost împușcați. În Lugașu de Jos au intrat în casa țăranului Ilie și, sub amenințarea armelor, l-au obligat să-i ospăteze cu băutură și mâncare, iar la Aleșd, maghiarii din oraș au început să conteste autoritatea consiliului românesc din localitate¹⁷. Spre deosebire de cele ce se întâmplau în Bihor, în Arad românii se întăreau sub aspect militar. Pe 23 noiembrie, în municipiu au sosit membrii gărzilor naționale din comunele cercurilor notariale

⁸ *Către popoarele lumii*, în „Biserica și Școala”, nr. 46, din 24 noiembrie 1918, p. 1

⁹ *Întâiul vicariat*, în „Românul”, nr. 16, din 28 noiembrie 1918. Apud: *** 1918 la Români..., pp. 400-401

¹⁰ *Cinteii*, sat aparținător comunei Zărand (în ungurește *Zaránd*), județul Arad, alcătuită azi din satele *Zărand* și *Cinteii* – n.n. A.Ț.

¹¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC București), fond *Consiliul Național Român, Arad*, dosar 1/1918, f. 23-24

¹² *Băița* (în ungurește *Rézbánya*), sat aparținător orașului Nucet, alcătuit azi din localitățile *Nucet*, *Băița* și *Băița Plai* – n.n. A.Ț.

¹³ *Câmpani* (în ungurește *Felsőmezős*) comuna în județul Bihor – n.n. A.Ț.

¹⁴ *Sighiștel* (în ungurește *Kisszegyesd*), sat aparținător comunei *Câmpani* – n.n. A.Ț.

¹⁵ ANIC București, fond *Consiliul Național Român, Bihor*, dosar 11/1/1918, f. 2

¹⁶ *Bălnaca* (în ungurește *Bánlaka*), sat aparținător comunei Șuncuiuș (în ungurește *Vársonkolyos*), județul Bihor, alcătuită azi din satele *Șuncuiuș*, *Bălnaca*, *Bălnaca-Groși* și *Zece Hotare* – n.n. A.Ț.

¹⁷ ANIC București, fond *Consiliul Dirigent*, dosar 24/1918, f. 1

„Boroșineu¹⁸: Șicula¹⁹, Răpsig²⁰, Mânerău²¹, Gurba²² ș.a., apoi din Miniș²³, din Micălaca²⁴”, precum și garda marinarilor români întorși din portul Pola, conduși de sergentul major Valer Seredan, originar din Seleuș²⁵. Aceștia, după ce au îndeplinit misiuni de poliție militară în orașul istrian, au fost imbarcați și transportați până în portul Fiume (Rijeka), iar de aici au venit acasă cu o garnitură de tren croată²⁶. În aceeași zi, episcopul unit al Oradiei, Demetrie Radu, dispunea introducerea limbii române de predare în Gimnaziul greco-catolic de la Beiuș²⁷, iar la Arad Consiliul Național Român Central le cerea locuitorilor români să colaboreze cu trupele de ocupație sârbești, iar gărzilor naționale să se supună ordinelor de dezarmare dispuse de comandamentul acestora, conform hotărârii Antantei²⁸. Din păcate, prezența armatei sârbești în Banat, până la linia de demarcație a Mureșului, se va dovedi de rău augur pentru românii provinciei, pentru că guvernarea de la Belgrad nutreau intenții imperialiste în zonă. În acest sens, la începutul lunii noiembrie 1918 se va constitui la Arad Comitetul Popular Sârb, care va milita pentru alipirea teritoriului de valea Mureșului la statul sârb, opțiune încurajată și de prezența armatei sârbești de ocupație în municipiului Arad²⁹.

Tot atunci, „Marele Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania”, care se îngrija de pregătirea mării Adunări Naționale de la Alba Iulia, a dat publicității normele de alcătuire a delegațiilor care se vor prezenta la importantul eveniment al românilor ardeleni. „La adunare vor lua parte: episcopii români, toți protopopii în funcțiune ai celor două confesiuni românești, câte un exmis al fiecărui Consistor și Capitlu, câte 2 exmiși ai societăților culturale, câte 2 exmiși din partea fiecărei reuniuni femeiești, de la fiecare școală secundară, institut teologic, pedagogic și școală civilă câte 1 reprezentant, câte 2 delegați de la fiecare reuniune învățătorească, garda națională va fi reprezentată prin câte un ofițer și un soldat din fiecare secțiune comitatensă, câte 2 delegați de la fiecare reuniune de meseriași, delegații partidului social-democrat român, tinerimea universitară prin câte 2 exmiși, fiecare cerc electoral român va trimite 5 reprezentanți”³⁰ – se preciza în comunicat. În teritoriu, alături de activiștii Partidului Național Român, vor organiza întâlniri cu populația satelor românești și activiștii Partidului Social-Democrat, care au ținut discursuri și au organizat comitete muncitorești la Vașcău (Bihor), la Bocșa Română (Caraș), în comunele arădene Pecica, Micălaca și Vărșand³¹, precum și la Arad și Timișoara³².

*

Dar pe măsură ce se apropia sorocul marelui moment al unirii Transilvaniei cu România, în provincie creșteau ca număr și intensitate abuzurile și fărâdelegile săvârșite de autoritățile civile și militare maghiare. La Domașnea (Caraș), Consiliul Național Român local desfășura o anchetă în legătură cu jafurile și incendierile comise în comună de soldații maghiari ai Regimentului 5 Honvezi, din Seghedin³³, de la Ilia Mureșană³⁴ (Hunedoara) sosea vestea că soldații maghiari, veniți cu un tren

¹⁸ *Ineu* (în ungurește *Borosjenő*), oraș în județul Arad, alcătuit azi din orașul *Ineu* și satul *Mocrea* – n.n. A.Ț.

¹⁹ *Șicula* (în ungurește *Sikula*), comună în județul Arad, alcătuită azi din satele *Șicula*, *Chereluș* și *Gurba* – n.n. A.Ț.

²⁰ *Răpsig*, sat aparținător comunei *Bocsig* (în ungurește *Bokszeg*), județul Arad, alcătuită azi din satele *Bocsig*, *Mânerău* și *Răpsig* – n.n. A.Ț.

²¹ *Mânerău*, sat aparținător comunei *Bocsig*, județul Arad – n.n. A.Ț.

²² *Gurba*, sat aparținător comunei *Șicula*, județul Arad – n.n. A.Ț.

²³ *Miniș*, sat aparținător comunei *Ghioroc* (în ungurește *Gyorok*), județul Arad, alcătuită azi din satele *Ghioroc*, *Cuvin* și *Miniș* – n.n. A.Ț.

²⁴ *Micălaca*, azi cartier al municipiului Arad – n.n. A.Ț.

²⁵ *Pola*, port la Marea Adriatică, în regiunea *Istria*, Croația, intrat în componența Imperiului Habsburgic în 1809 – n.n. A.Ț.

²⁶ *Aradul sărbătorește*, în „Românul”, nr. 12, din 23 noiembrie 1918

²⁷ *Liceul nostru din Beiuș iarăși românesc*, în „Cultura Creștină”, nr. 17-20, din noiembrie-decembrie 1918, pp. 369-370

²⁸ *Protocol*, în „Românul”, nr. 12, din 23 noiembrie 1918

²⁹ Ljubivoje Cerovič, *Sârbii din Arad*, în „Procese și contexte social-identitare la minoritățile din România”, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2009, p. 359

³⁰ *Adunare națională*, în „Biserica și Școala”, nr. 46, din 24 noiembrie 1918, p. 3

³¹ *Vărșand*, sat aparținător comunei *Pilu* (în ungurește *Nagypél*), în județul Arad, alcătuit din satele *Pilu* și *Vărșand* – n.n. A.Ț.

³² *Adunările populare*, în „Adevărul”, nr. 45, din 24 noiembrie 1918

³³ ANIC București, fond *Consiliul Național Român, Caransebeș*, dosar 92/1918, f. 5

³⁴ *Ilia* (în ungurește *Marosillye*), comună în județul Hunedoara, alcătuită azi din satele *Ilia*, *Bacea*, *Brâznic*, *Brtea Mureșană*, *Cuieș*, *Dumbrăvița*, *Săcămaș*, *Sârbi* și *Valea Lungă* – n.n. A.Ț.

blindat, au încercat să oprească festivitatea de sfințire a drapelului național românesc³⁵, iar din Lăpuș³⁶ (Maramureș) venea știrea în legătură cu atrocitățile și asasinările săvârșite de soldații maghiari ai detașamentelor secuiești cu ocazia adunării populare românești convocate în comună. „Părintele Ludu, protopopul, vorbește întâiul. El este cel primit și ascultat cu lacrimi în ochi. Mii de glasuri strigau: *Așa să trăiască neamul nostru.* Și s-au înțeles, și sufletele tuturor s-au umplut de bucurie mare... Dar, ochiul dracului pândește în umbră. Stegarii se prăbușesc la pământ. Țipete, vaiete și mitraliere răpăiesc. Se prăbușesc unii peste alții, sânge pe piatra rece. Cad preoți, cad învățători, cad femei și copii. Mor în mării zori ai luminii. Secuții s-au coborât din Băiuț. Au știut de acea zi mare. Viermele părerii de rău le-a ros inima și n-o puteau vindeca cu sângele vărsat nevinovat... Peste 40 (patruzeci) de morți, mare parte din ei rostogoliți în apa Lăpușului, și care acei mai bine de o sută de răniți, se ridică umbra lui Vasile Filip” – relatează mai târziu un martor ocular – „Om tânăr, român adevărat, ostaș vrednic, și-o dat sfârșitul de-o potrivă cu Horea și Cloșca. L-au prins în noaptea aceea, spre 6 decembrie... El striga: *Trăiască România Mare.* Și l-au dus în bătăi și ghionteli până la școală. Pălmuit și scuipat. Acolo lângă morții întinși pe pietre, i-au cerut să strige: *Jos România Mare!* Dar el tot mai tare striga dimpotrivă: *Trăiască România Mare!* Și i-au scos ochii și el mai tare striga: *Trăiască România Mare!* Și i-au sfârtecat buzele și el: *Trăiască România Mare!* Patruzeci și patru de împunsături de baionetă în tot curatul lui trup l-au făcut să strige de patruzeci și patru de ori: *Trăiască România Mare!*... Un glonte l-a culcat peste cadavre”³⁷.

Toate aceste lucruri se întâmplau în vreme ce armata română își ocupa pozițiile în Transilvania, conform prevederilor Armistițiului de la Belgrad, la sud de cursul mijlociu al Mureșului. De altfel, dincolo de acțiunile nesăbuite ale unor unități răzlețe ale armatei și jandarmeriei maghiare, locuitorii unguri nu și puteau ascunde totuși temerile că astfel de evenimente ar putea atrage repercusiuni asupra lor, chiar dacă administrațiile locale îi asigurau că o eventuală intervenție a armatei române dincolo de linia de demarcație ar însemna o încălcare a Armistițiului.

Intervievat de către un jurnalist de la gazeta orădeană „Nagyvárad Napló”, comisarul guvernamental al Bihorului, dr. Ágoston Péter, era convins că teritoriul transilvănean de la nord de Mureș și comitatele românești din Ungaria vor rămâne în continuare sub administrare maghiară³⁸. Întrebat despre același lucru, fruntașul Aurel Lazăr i-a răspuns jurnalistului că nu are cunoștință despre o probabilă intenție a părții române de a depăși linia de demarcație și că, deocamdată, forurile politice ale românilor ardeleni sunt ocupate cu buna organizare și desfășurare a Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, unde se vor face cunoscute rezultatele plebiscitului și se va proclama unirea Transilvaniei cu România³⁹. Referendumul românilor ardeleni a fost exemplar organizat, el a fost condus după regulile stipulate de legea electorală maghiară din anul 1910, așa că, în afară de reprezentanții de drept ai instituțiilor bisericești, învățătoarești și culturale românești, circumscripțiile mai trimiteau câte cinci reprezentanți la adunarea populară și, în plus, validarea scrutinului avea să se desfășoare liber de orice constrângere sau ingerință militară. În felul acesta, voința națiunii române din Transilvania era legitimată de prezența delegaților mandatați de fiecare circumscripție electorală și astfel, preventiv, vor fi demontate reclamațiile părții maghiare cum că actul unirii a fost decis doar de o pătură subțire a intelectualității românești din Ardeal sau că unirea s-a înfăptuit cu prezența armatelor române în oraș. Mai mult, pe lângă cei cinci sute de delegați, la Alba Iulia s-au adunat benevol peste o sută de mii de români ardeleni, dornici să participe și să fie martori ai istoricului moment.

Noul guvern maghiar nu stătea însă cu mâinile în sân, ci se ocupa de reorganizarea armatei, lucru posibil datorită unei omisiuni a Convenției de Armistițiu semnate la Belgrad, care nu prevăzuse explicit obligația Ungariei de a-și *desființa armata*, puterile învingătoare socotind, la starea de lucruri de la vremea respectivă, că armata maghiară se afla deja în plin proces de dezintegrare și că se va dizolva de la sine. Conform spuselor maiorului Alexandru Vlad, comandantul unui batalion românesc din cadrul Regimentului 33 Infanterie din Arad, cabinetul maghiar avea de gând să organizeze șase corpuri de

³⁵ *Sfințire de steag*, în „Românul”, nr. 31, din 17 decembrie 1918

³⁶ *Lăpuș* (în ungurește *Oláhlápos*), comună în județul Maramureș – n.n. A.Ț.

³⁷ *Crima din Lăpuș*, în „Neamul românesc”, din 8 ianuarie 1919

³⁸ *Declarațiile date ziarului „Nagyvárad Napló” de Ágoston Péter și Aurel Lazăr referitoare la ocupația românească*, în „Nagyvárad Napló”, nr. 262, din 27 noiembrie 1918

³⁹ *Ibidem*

armată a câte treizeci de mii de combatanți fiecare, dintre care două corpuri vor aparține românilor ardeleni, unități care vor fi dotate ulterior și cu subunități de artilerie. În naivitatea sa, ofițerul român trăia cu impresia că acele două corpuri militare vor alcătui viitoarea garda națională, deosebită de forma empirică și neprofesionistă a gărzilor constituite până la acel moment⁴⁰. Maiorul Vlad avea dreptate în privința ineficienței dovedite de gărzile naționale românești, insuficient dotate cu armament și muniție, mai ales în zonele în care erau prezente detașamente militare maghiare.

Cu numai două zile înainte de proclamarea Marii Uniri, ostașii unguri le-au sechestrat sătenilor din Șuncuiș (Bihor) animalele și cerealele în contul pagubelor produse la prăvălia cooperativei „Hangya”⁴¹ din localitate, în condițiile în care nu se știa cine au fost făptașii furtului⁴², iar la Oradea, „nu se știe cine”, a dat jos drapelul român, ce flutura alături de cel maghiar pe clădire Prefecturii, și l-a rupt în bucăți ziua în amiaza mare, deși edificiul era păzit zi și noapte⁴³. În aceeași zi a pornit cu trenul către Alba Iulia delegația românilor bihoreni, ce însuma două sute de persoane, pe traseul oferi de inelul feroviar din răsăritul Ungariei, care lega apoi tentacular, pe calea ferată, Transilvania interioară, și de la Békéscsaba, cele patru vagoane destinate lor s-au cuplat cu garnitura ce pornea pe valea Mureșului către vechea capitală a provinciei⁴⁴. Ei au optat pentru acest traseu în special din motive de siguranță, întrucât defileul Crișului Repede, până la Cluj, era împânzit cu trupe maghiare. Și bine au procedat bihoreni, fiindcă numărul martirilor a sporit în ajunul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia. Delegația comunei Iara⁴⁵, în frunte cu Ioan Arion, din Agriș, se afla în trenul care ducea spre Alba Iulia și alte delegații românești, când de la etajul superior al gării din Teiuș⁴⁶ și dintr-un tren blindat german staționat acolo s-au deschis focuri încrucișate de mitraliere asupra garniturii feroviare în care se aflau fruntașii comunelor românești. Alte surse plasează incidentul la podul de peste Mureș, la Mihălț. Acestea se întâmplau pe 30 noiembrie 1918. Tirul a însoțit trenul în mișcare cale de doi kilometri, după care călătorii și-au făcut bilanțul pierderilor și au constatat moartea fruntașului din Agriș, care a și fost înmormântat pe 2 decembrie la Alba Iulia⁴⁷.

Ostile actului unirii s-au dovedit și autoritățile militare sârbești de ocupație din Banat. La 18 noiembrie 1918, preotul ortodox Coriolan I. Buracu, din Mehadia (Caraș), întors din război, este ales președinte al Consiliului Național Român al plasei Mehadia, cu votul reprezentanților celor 35 de comune românești ce o alcătuiau, și totodată comandant al gărzilor naționale locale ale acestora. A întocmit liste cu semnăturile românilor din Banat pentru a dovedi voința locuitorilor ca provincia lor să se unească cu România și a înmănat aceste documente generalului Berthelot, care pe 26 decembrie a poposit vremelnice în halta Mehadii în periplul său prin comitatele românești de la marginea de vest a Ardealului. Acțiunea sa a fost taxată de comandamentul trupelor sârbești de ocupație, care au hotărât arestarea sa. Salvarea i-a venit de la un român timocean, soldat în armata sârbă, ce l-a informat imediat și astfel a putut fugi în miez de noapte la Turnu Severin, unde s-a înrolat în armata română⁴⁸. Pe 2 decembrie 1918, administrația militară sârbească din Banat a ordonat arestarea fruntașilor Comitetului Național Român din comuna Călnic⁴⁹ (Caraș) sub motivul că aceștia ar fi provocat rebeliune în localitate. Au fost ridicați de la casele lor preotul ortodox Petru Ieremia, fiul acestuia, Nicolae Ieremia, pe atunci student teolog, și învățătorul Sofronie Andrițoiu, cei care la 1 decembrie, în cinstea Marii Uniri, au

⁴⁰ În vizită la comandantul gărzilor, Alexandru Vlad, despre organizarea a două corpuri de armată, în „Aradi Hirlap”, din 28 noiembrie 1918

⁴¹ „Furnica” – n.n. A.Ț.

⁴² Din Biharia, în „Românul”, nr. 16, din 28 noiembrie 1918

⁴³ Învățătură..., în „Românul”, nr. 40, din 28 decembrie 1918, p. 3

⁴⁴ Două sute de români bihoreni au plecat la Alba Iulia, în „Nagyvárad Napló”, nr. 265, din 30 noiembrie 1918

⁴⁵ Iara (în ungurește *Alsójára*) comună în județul Cluj, alcătuită din localitățile Iara, Agriș, Borzești, Buru, Căcova Ierii, Făgetu Ierii, Lungești, Mașca, Măgura Ierii, Ocolişel, Surduc, Valea Agrișului și Valea Vadului – n.n. A.Ț.

⁴⁶ Teiuș (în ungurește *Tövis*, în germană *Dornstadt*) oraș în județul Alba, alcătuit din localitățile Teiuș, Beldiu, Căpuș, Coșlariu Nou și Pețelca – n.n. A.Ț.

⁴⁷ Dan Lungu, *Uciderea lui Ioan Arion, „eroul martir al Unirii”, un caz neelucidat de 96 de ani*, în „Ziarul Financiar”, din 1 decembrie 2014

⁴⁸ Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, vol. II, Tipografia „Vremea”, București, pp. 254-255

⁴⁹ Călnic, azi suburbie a municipiului Reșița, județul Caraș-Severin – n.n. A.Ț.

arborat tricolorul românesc pe halta din Călnic. Delațiunea a pornit de la frânarul Weber care, enervat de vederea drapelului românesc, a telefonat la Reșița și a solicitat intervenția militară, mințind că în comună s-a declanșat revoluția. A doua zi a sosit de la Bocșa Montană⁵⁰ un escadron sârbesc, a dezarmat și maltratată gardiștii români, iar apoi i-au luat pe cei trei fruntași și i-au închis în arestul din Bocșa, unde i-au bătut și interogat. după cinci zile i-au transferat în arestul din Timișoara, după alte trei zile în cel de la Vârșeț⁵¹, ca pe 11 decembrie 1918 să fie internați în lagărul cazarmii „Cneazul Lazăr” din Belgrad. De aici au fost eliberați abia pe 28 ianuarie 1919⁵². Preotul Aurel Bota, din Jamu Mic⁵³, a fost închis de sârbi vreme de patru luni la Vârșeț⁵⁴.

Tot din Caraș, preotul ortodox Emanuil Ciulei, din Oravița, a fost arestat de autoritățile sârbești și închis în arestul primăriei comunei Ciuchici⁵⁵. A reușit să evadeze cu complicitatea unor enoriași care au venit să-l viziteze. Aceștia i-au procurat haine țărănești, spre a nu fi recunoscut, și împreună cu ei a ieșit din incinta primăriei înșelând vigilența gardienilor sârbi. S-a ascuns o vreme în comuna Ilidia, apoi în Bozovici⁵⁶, de unde s-a reîntors acasă odată cu armatele române⁵⁷. Parohul din Măru⁵⁸, preotul George Popovici, a intrat în atenția serviciilor maghiare de siguranță din anul 1916, casa i-a fost percheziționată în mai multe rânduri, bănuind că spionează pentru România.

După Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, sătenii l-au alungat pe vechiul primar, Fischl Geza, care le făcuse multe neazuri în trecut, însă subprefectul Aurel Isckutz a solicitat intervenția armată împotriva localnicilor. Așa că, de la Caransebeș au sosit în comună 40 de soldați sârbi și 20 de jandarmi unguri. Primul dintre cei arestați a fost preotul, căruia i s-au adus învinuirile de a fi arborat drapelul românesc pe clădirea bisericii și pe cea a școlii, de a fi participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia și de a fi îndemnat sătenii la rebeliune. După ce a fost amenințat cu moartea, el și alți consăteni s-au refugiat la Băuțar⁵⁹, unde intraseră trupele române. S-au putut întoarce la casele lor de abia după zece luni, când au reușit să stea de vorbă cu regele Ferdinand la Bekescsaba și i-au cerut să integreze și Banatul în hotarele României⁶⁰. Preotul Serafim Băian, din Margina (Timiș)⁶¹, a fost implicat într-o rețea de spionaj în slujba României. În 1918 el a fost arestat și încarcerat la Seghedin, după ce la Viena a fost arestat și interogat studentul Alexandru Iorga, un protejat al episcopului ortodox al Caransebeșului, Miron Cristea, asupra căruia s-au găsit fotografii și schițe ale unor obiective militare austro-ungare din Banat⁶². Tot în Timiș, preotul ortodox Romul Rațiu, din Dubești⁶³, a pătimit de pe urma bolșevicilor maghiari, care l-au bătut și au pus la cale să-l omoare. A scăpat cu viață fiindcă-l cunoștea pe unul dintre bolșevici și a luat apoi calea codrilor⁶⁴. În Maramureș, preotul greco-catolic Simeon Balea, din Săpânța⁶⁵, a fost nevoit să fugă în codri, fiindu-i viața amenințată de bolșevicii maghiari pentru că a participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. A stat pribeag vreme de șapte săptămâni prin

⁵⁰ Bocșa (în ungurește *Boksánbánya*), oraș în județul Caraș-Severin născut prin fuziunea localităților Bocșa Română, Vasiova și Bocșa Montană – n.n. A.Ț.

⁵¹ Vârșeț (în sârbă *Bpvauaj*) al doilea oraș ca mărime din districtul Banatului de Sud, provincia Voivodina, Serbia – n.n. A.Ț.

⁵² Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 65

⁵³ Jamu Mic (în sârbă *Mali Žam*) comună în districtul Banatului de Sud, provincia Voivodina, Serbia – n.n. A.Ț.

⁵⁴ Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 67

⁵⁵ Ciuchici, comună în județul Caraș-Severin, alcătuită din localități Ciuchici, Macoviște, Nicolinț și Petrilova – n.n. A.Ț.

⁵⁶ Bozovici, comună în județul Caraș-Severin, alcătuită din localitățile Bozovici, Poneasa, Prilipeț și Valea Minișului – n.n. A.Ț.

⁵⁷ Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 66

⁵⁸ Măru, sat aparținător comunei Zăvoi, județul Caraș-Severin, alcătuită din localitățile Măru, 23 August, Măgura, Poiana Mărului, Valea Bistrei și Voislova – n.n. A.Ț.

⁵⁹ Băuțar (în ungurește *Bócár*, în germană *Bautzen*), comună azi în județul Caraș-Severin, alcătuită din localitățile Băuțar, Bucova, Cornișoru și Preveciori – n.n. A.Ț.

⁶⁰ Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, pp. 257-259

⁶¹ Margina (în ungurește *Marzsina*), comună azi în județul Timiș, alcătuită din localitățile Margina, Breazova, Bulza, Coșevița, Coșteiu de Sus, Groși, Nemeșești, Sintești și Zorani – n.n. A.Ț.

⁶² Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 256

⁶³ Dubești, sat aparținător comunei Ohaba Lungă (în ungurește *Hosszúszabadi*), azi în județul Timiș, alcătuită din localitățile Ohaba Lungă, Dubești, Ierșnic și Ohaba Română – n.n. A.Ț.

⁶⁴ Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 255

⁶⁵ Săpânța (în ungurește *Szaplonca*), comună în județul Maramureș – n.n. A.Ț.

păduri⁶⁶, iar protopopul greco-catolic Petru Salca, din Giulești⁶⁷, a fost bătut la finele anului 1918 de cazacii bolșevizați, iar apoi de unguri pentru atitudinea sa naționalistă⁶⁸.

Deși la începutul lunii noiembrie 1918 sunt desemnați și comandanții secțiilor gărzilor naționale române din comitatul Aradului⁶⁹, în fruntea comitatului a fost instalat comisarul guvernamental Várjássy Lajos, care a ignorat unirea Transilvaniei cu România, hotărâtă de delegațiile românești la Alba Iulia, iar măsurile punitive împotriva românilor arădeni s-au intensificat mai ales după 11 decembrie 1918, când în oraș a au staționat pentru câteva zile trupele germane ale mareșalului Mackensen, aflate în drum spre Germania. Acestea au vândut o parte din armamentul lor ungarilor din urbe, iar pe 18 decembrie naționaliștii maghiari au organizat o chermeză la Palatul Culturii în cinstea oaspeților germani. Convins să nu cedeze puterea în mâinile structurilor administrative românești, comisarul guvernamental a solicitat suplimentarea efectivelor jandarmeriei locale cu jandarmi aduși de la Oravița, apoi numărul militar a sporit odată cu revenirea în Cetatea Aradului a trei regimente maghiare de husari. Aceștia au depus jurământul de credință pentru noua Ungarie pe 20 decembrie. Într-un asemenea context nefavorabil s-a desfășurat turneul generalului Berthelot în părțile apusene ale Transilvaniei.

*

Venind de la Orșova, generalul Berthelot a făcut un prim popas la Caransebeș, în 26 decembrie 1918. Autoritățile militare sârbești, de ocupație de aici, au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a zădărnici manifestațiile de simpatie și dragoste plănuite de români în cinstea înaltului ofițer francez, urmărind totodată să-și disimuleze atitudinea de forță așezată în Banat cu intenția vădită de împământanire, pe care o afișaseră până atunci. În cadrul acestei strategii s-a înscris și îngrădirea accesului fruntașilor CNR la alocuțiunile pe care le plănuseră, singurul orator agreat de sârbi fiind episcopul ortodox Miron Cristea, după cum și programul coral pregătit de profesorul Sava Golumba, care a fost limitat doar la trei cântece patriotice românești. Puterea brahială străină nu a putut stăvilii însă însuflețirea maselor de țărani veniți la gară din satele mărginașe Caransebeșului, a căror entuziasm l-a sensibilizat într-atât pe emisarul francez încât acesta a coborât și s-a amestecat printre mulțime, a strâns mâinile țăranilor și le-a vorbit⁷⁰.

Vizita a fost scurtă, programul prestabilit reclama ajungerea în timp optim la Lugoj, așa că trenul s-a pus în mișcare în ritmurile „Marseiezei”, până s-a pierdut în zare. Oricum, repercusiunile n-au întârziat să-și facă simțită prezența. Episcopul Cristea, protopopul Ghidiu, maiorul Târziu, și alți membrii ai CNR, au fost chemați la Comandamentul militar sârbesc spre a da seamă pentru deficitul de autoritate dovedit în strunirea mulțimii țărănești⁷¹.

În după amiaza aceleasi zile, CNR din Lugoj primește o telegramă expedită de la Sibiu de Consiliul Dirigent prin care fruntașii acestuia erau înștiințați că generalul Berthelot urmează să sosească în orașul lor și că va zăbovi aici vreme de un ceas spre a sta de vorbă cu autoritățile locului.

Întârzierea de vreo patru ore a trenului, va da răgaz gazdelor să se pregătească cum se cuvine pentru primirea însemnatului oaspete și totodată pentru mobilizarea suflării românești a orașului și satelor din împrejurimi așa încât, pe la ora 8, când garnitura a tras la peron, gară vuia de forfota mulțimii entuziaste, estimată cam la 11 mii de suflete, „de care Lugojul, de la întemeierea lui, nu a avut parte și

⁶⁶ Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 185

⁶⁷ *Giulești* (în ungurește *Márgyulafalva*), comună în județul Maramureș, alcătuită din localitățile Giulești, Berbești, Ferești și Mănăstirea – n.n. A.Ț.

⁶⁸ Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 254

⁶⁹ Aceștia au fost: în Arad – căpitanul Moise Rișcuția, în Pecica – locotenentul Virgil Ciocan, în Nădlac – sublocotenentul George Ardelean, în Aletea – sublocotenentul Ionel Capră, în Chișineu-Criș – locotenentul Adrian Popescu, în Șiria – locotenentul Ștefan Peneș, în Ineu – voluntarul dr. Silviu Pășcuțiu, în Târnova – stegarul Petru Petrică, în Sebiș – locotenentul Ștefan Neamț, în Hălmașiu – dr. Ioan Suci, în Baia de Criș – căpitanul dr. Nerva Oncu, în Lipova – locotenentul Teodor Roxin, în Radna – caporalul dr. Eugen Beleş, în Aradu Nou – căpitan dr. Aurel Crișan. Maria Alexandra Pantea, *Aradul între Marea Unire și extinderea suveranității statului român asupra lui*, în „Studii și Comunicări din Banat-Crișana”, vol. VII, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2010, pp. 338-339

⁷⁰ *Românul*, nr. 40 din 16/29 decembrie 1918, Arad, p. 3

⁷¹ *Ibidem*

poate nici nu va avea decât la intrarea lui *Mihaiu Viteazu al II-lea* – după cum se va exprima un jurnalist prezent la eveniment⁷².

Ceremonialul de întâmpinarea a fost la rândul său un regal. Corul studenților români a cântat în franceză „Marseieza”, profesorul Ion Vidu a compus special pentru oaspetele francez cântarea „Bine-ați venit!”, a cărei audiție l-a emoționat până la lacrimi pe general, iar în numele românilor bănățeni l-au salutat, tot în franceză, episcopul greco-catolic Valeriu Traian Frențiu și avocatul Coriolan Brediceanu, fruntaș al CNR. La uralele mulțimii „Să trăiască!”, Berthelot a răspuns cu „Să trăiască România Mare împreună cu Banatul!”, precizarea din finalul urării având darul să amplifice și mai mult starea de exaltare patriotică atinsă de mulțime, în vreme ce reprezentanții minorității maghiare păraseau peronul gării⁷³.

Pe 27 decembrie 1918, generalul Berthelot se va vedea cu emisarul Franței din Timișoara, generalul Jouinot-Gambeta, care nu se afla în subordinea sa, adică a comandamentului „Armatei de la Dunăre”, ci în subordinea generalului Henrys, comandantul „Armatei franceze din Orient”, având cartierul general la Belgrad. A doua zi vor lua prânzul împreună în trenul său special, invitat fiind și generalul sârb Djordjevič⁷⁴. Formal, între părțile Transilvaniei și cele ale Banatului se înființase o zonă tampon, controlată de francezi, menită să împiedice fricțiunile ce ar fi putut să se dezvolte între sârbi și români pe fondul tensiunii dintre cele două părți.

La Seghedin, generalul Berthelot a ajuns în după amiaza zilei de 28 decembrie 1918, în jurul orelor 5-6. Aici avea în plan să-l întâlnească pe Ion Erdélyi, ministrul plenipotențiar al Consiliului Dirigent la Budapesta și totodată atașat militar al României pe lângă Misiunea Franceză din Budapesta, alături de membrii delegației conduse de acesta. Spre deosebire de celelalte orașe în care s-a oprit, aici generalul nu s-a bucurat de vreun protocol, lipsa acestuia fiind explicată de ministrul român prin prisma intrasiguranței manifestate de administrația militară sârbească de ocupație față de orice manifestare de afirmare națională a românilor locuitori pe acele meleaguri. „Domnule comandant! Ar fi venit în persoană reprezentanții poporului român din jurul acesta, dar n-au putut, căci armata asediatoare sârbească face imposibil oricăre manifestare, așa încât astăzi nu permite nici preoților ca în biserici să țină predici credincioșilor lor. A împiedicat în modul acesta poporul român din jur să-și depună omagiile sale. Am venit deci eu să împlinesc dorința lor” – a ținut să sublinieze Ion Erdélyi⁷⁵.

Apoi diplomatul român a urcat în vagon și, în cupeul generalului, a discutat cu acesta vreme de trei sferturi de oră, „între patru ochi”, despre relațiile dintre românii și maghiarii trăitori în zonă. La încheierea întrevederii, înaltul ofițer i-a salutat pe ceilalți membri ai delegației, care-l așteptau într-un alt cupeu, după care l-a primit pe prințul Hohenlohe, reprezentantul delegației maghiare. Mai târziu Erdélyi a fost invitat de general să cineze împreună, iar la ora 23 s-au despărțit, Berthelot urmând să ajungă dimineața la Arad⁷⁶.

Fruntașii CNR din Arad se așteptau ca trenul generalului să sosească în orașul lor în jurul orelor 7-8 ale dimineții de 29 decembrie 1918, dar pe la ora 11 din noapte au primit vestea că trenul va intra în curând în halta de la Pecica. De îndată au luat legătura cu comandantul gărzii naționale române de acolo, locotenentul Rațiu, care în cel mai scurt timp a mobilizat elita românească a comunei, preoți, învățători și gospodarii de frunte, apoi întreaga companie de gardiști și fanfara spre a-i asigura oaspetelui francez o primire sărbătorească.

Trenul a oprit în haltă după miezul nopții, la ora 1, în răsunetul uralelor entuziaste ale celor prezenți: „Trăiască Franța! Trăiască Excelența Sa domnul general Berthelot! Trăiască amicul Românilor și înfăptuitorul României-mari!”. Din tren a coborât un membru al suitei generalului, domnul Neagoe, care le-a comunicat că are să-l informeze pe general despre frumoasa primire ce i s-a pregătit, veste care desigur că-l va bucura. Pesemne credea că Berthelot doarme și n-ar fi vrut să-i deranjeze odihna, când se pomeni că mulțimea începe din nou să aclame frenetic. La fereastra compartimentului își făcuse apariția

⁷² Idem, nr. 41 din 16/29 decembrie 1918, Arad, p. 1-2

⁷³ *Ibidem*

⁷⁴ Generalul Henryi Berthelot, *Jurnal și corespondență. 1916-1919*, Cluj, 2000, p. 334. Apud: Ionela Moscovici, *Banatul în așteptarea păcii. Premisele unei misiuni franceze*, în *Analele Banatului*, vol. XVIII, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2010, p. 244

⁷⁵ *Românul*, nr. 43 din 20 decembrie 1918/2 ianuarie 1919, Arad, p. 2

⁷⁶ *Ibidem*

însuși generalul, salutând cu respect mulțimea adunată pe peron, după care trenul se puse în mișcare în sunetul fanfarei care-i acompania mersul către Arad⁷⁷.

La Arad, fruntașii CNR i-au pregătit generalului Berthelot, și suitei sale, un dineu la restaurantul hotelului „Crucea Albă”. În fața hotelului a fost așteptat de grupuri de țărani români veniți din satele arădene să-și exprime dragostea față de înaltul oaspete în mod organizat și într-o perfectă disciplină. Din păcate, bunele lor intenții au fost tulburate de contramanifestația pusă la cale de etnicii unguri ai orașului cu concursul fățiș al autorităților provizorii maghiare.

Un grup destul de numeros, purtând un uriaș drapel maghiar, a blocat intrarea în hotel, încât generalul de abia s-a strecurat înspre sala restaurantului. Pe timpul cât delegația franceză a luat prânzul, același grup a răcnit cât îi țineau plămâni „Imnul maghiar” și „Cântarea lui Kosuth”, spre a acoperi vocile românești care intonau cântecul „Deșteaptă-te Române!”, după care a provocat o busculadă sub motivul că românii le-ar fi murdărit drapelul cu noroi. Ungurii nu s-au potolit nici când generalul a ieșit din hotel și când automobilul, în care a urcat, încerca să plece către sediul CNR, casa avocatului Ștefan Cicio-Pop, ci l-au blocat minute în șir până când, în cele din urmă, a reușit să se desprindă din mulțime⁷⁸.

Situația a degenerat și mai mult după încheierea manifestației românești, atunci când grupurile de țărani au început să se îndrepte către stația de tren pentru a pleca fiecare în satele lor. Grupul de scandalagii maghiari tocmai se întorcea de la locuința fruntașului CNR, Ștefan Cicio-Pop, pe care au supus-o unui tir de pietre, și intenționau acum să forțeze intrarea în cazarma cetății pentru a-și procura arme, sub îndemnul „La arme în cazarmă!”. Văzând ei grupurile românilor îndreptându-se spre gară, le-au atacat prin spate, din față acestea au fost întâmpinate cu focuri de armă trase de gardiștii maghiari trimiși de primărie. Îngroziți, mulți țărani au încercat să-și scape pielea fugind pe străzile lăturalnice ce dădeau către malul Mureșului, dar și aici au fost luați la țintă de alți gardiști și polițiști maghiari, care le ieșiseră în cale prin curtea din spatele clădirii primăriei. „Pușcau după bieții Români ca după iepuri!” – avea să declare un martor ocular.

A mai fost atacat apoi Seminarul ortodox, a fost bătut paznicul școlii, au fost devastate cancelaria, direcțiunea și locuința directorului, sub pretextul că românii ar fi ascuns aici arme și muniții, s-a deschis foc asupra locuințelor unor prelați. Apoi a fost atacat cu focuri de mitraliere sediul gărzilor naționale românești, din Piața Francisc, au fost dezarmați paznici și a fost furată toată muniția precum și tot armamentul găsit. N-a scăpat de focurile armelor nici automobilul cu care generalul Berthelot se deplasa acum de la locuința avocatului Ștefan Cicio-Pop către sediul Episcopiei Ortodoxe a Aradului, șoferul mașinii fiind rănit⁷⁹.

Bilanțul incidentelor a rămas controversat până în zilele noastre. În vreme ce presa maghiară vorbea doar de cinci morți și mai mulți răniți, cea românească relatea despre 20 de morți și 40 de răniți. incidentul petrecut la Arad va determina conducerea aliată a Antantei să dispună trimiterea de trupe franceze în oraș.

În după amiaza aceleși zile, la ora patru, generalul a sosit la Oradea. El i-a primit în cupeul său pe comandantul gărzilor naționale române din județ, maiorul Silviu Herbay, și pe aghiotantul acestuia, Valer Popoviciu, precum și pe secretarul CNR local V. Andru, împreună cu care a fost stabilit ordinea și procedura de primire a delegațiilor. Prima delegație a fost cea a femeilor române, apoi cea a reprezentanților CNR și la urmă cea a țăranilor români, conduși de avocatul Iacob Radu din Ceica.

Oaspetele francez a coborât apoi din tren și a intrat în sala mare a gării, înșesată de mulțimea de orașeni și țărani de prin satele învecinate, pentru a schimba câteva vorbe cu oameni ce veniseră să-l vadă, dar s-a întreținut exclusiv cu românii vreme de vreun sfert de ceas – după cum precizează reporterul aflat la fața locului. Apoi s-a adresat țăranilor cu cuvintele: „Vă cunosc și vă iubesc. V-am văzut în Carpați, v-am văzut la Mărășești – v-am văzut flămânzi, v-am văzut desculți, v-am văzut bătuți, dar tot înainte. Acum sunteți liberi – aveți numai răbdare și încredere”⁸⁰. A urcat în tren, unde s-a mai

⁷⁷ *Ibidem*, p. 2

⁷⁸ *Idem*, nr. 40 din 16/29 decembrie 1918, Arad, p. 1-2

⁷⁹ *Ibidem*, p. 1-2

⁸⁰ *Idem*, nr. 43 din 29 decembrie 1918/2 ianuarie 1919, Arad, p. 2

văzut cu vicarul Oradiei, Roman Ciorogariu, și cu atașatul presei locale românești, Gheorghe Tulbure după care, la ora 5 trenul a pornit spre Debrețin în uralele mulțimii adunate pe peron.

La Carei, generalul era programat să ajungă în dimineața zilei de 30 decembrie 1918, către ora zece, însă evenimentele de la Arad au determinat modificări în desfășurarea turneului, pe semene în legătură cu incapacitatea dovedită a structurilor administrative provizorii românești de a garanta siguranța importantului oaspete și a delegației care-l însoțea. În acest context, trenul a sosit în gara Careilor la ora 11, în seara de zilei de 29 decembrie 1918.

Fruntașii locali ai CNR îi pregătiseră o primire fastuoasă, scop în care mobilizaseră populația românească din satele învecinate, precum Vezendiu, Dindileag (azi Dindești), Portelec (azi Portița), Andrid, Tiream, Pișcolt, Resighea, Sanislău, Ciomocoș (azi Ciumești), Moftinu Mic, Crai Sânmiclăuș, Istrău și altele, însă decalajul orar intervenit în derularea itinerariului le-a dat planurile peste cap. Până și reprezentanții CNR erau gata să rateze întâlnirea cu Berthelot, întrucât serviciul telegrafic din gara Careilor n-a catadicsit să-i informeze despre telegrama expediată de la Oradea, în după amiaza aceleiași zile, prin care era anunțată sosirea cu câteva ceasuri mai devreme a delegației în orașul sătmărean, așa că aceștia au aflat vestea de la un călător sosit și el de la Oradea⁸¹.

În aceste condiții, generalul s-a putut vedea doar cu o delegație românească restrânsă, constituită în pripă, în frunte cu vicarul Romul Marchiș, cu care a și schimbat câteva vorbe, iar la despărțire prelatul român i-a adresat urările: „Trăiască viteazul general Berthelot, Trăiască Ententa, Trăiască Franța, Trăiască România-Mare!”. A doua zi, pe când grupurile de țărani români se adunaseră la gară, neștiind de plecarea generalului, autoritățile orașului mobilizaseră la rândul lor populația maghiară a urbei, gărzile maghiare, poliția locală și soldații rezerviști maghiari spre a pune în mișcare o contra-manifestație. Situația nu a escaladat deoarece țărani români s-au întors în satele de unde veniseră, iar drapele lor naționale au fost depuse la sediul băncii *Bihoreana* pentru a nu cădea pradă furiei ungarilor. Generalul Berthelot s-a bucurat în schimb de ovații și urări entuziaste ale românilor pe traseul parcurs către Satu Mare, pe când trenul său a trecut prin haltele Moftinu Mic, Moftinu Mare și Sânt Gidana (azi Ghirolt)⁸².

La Satu Mare, generalul s-a întâlnit cu un grup restrâns de români, „înarmați” cu un drapel național. Nu se cunosc detalii legate de această întrevvedere, însă presa maghiară relatează cu indignare că această măruntă, până la urmă, manifestație patriotică românească ar fi avut drept scop „să-l seducă pe Berthelot în ce privește caracterul național al orașului”. Aceeași sursă mai amintește că „batalionul secuiesc” cantonat în oraș a trecut apoi la represalii împotriva românilor locuitori ai urbei⁸³.

De la Sătmăr, spun sursele jurnalistice, Berthelot s-ar fi deplasat până la Debrețin. Izvoarele vremii n-au immortalizat acest moment, știm însă că în aceeași zi de 30 decembrie 1918, pe la ora 3 a după amiezii, a fost primit sărbătorește în gara din Baia Mare, după care trenul său a coborât înspre Cluj pe artera feroviară someșană. Românii din „Țara Chioarului”, aflând că celebrul ofițer va trece prin zona lor s-au mobilizat exemplar și i-au pregătit o întâmpinare entuziastă la halta din Satu Lung.

Deși vremea nu era cea mai favorabilă, zeci de căruțe, încărcate cu țărani ai satelor românești, au pornit către halta din Satu Lung. La intrarea trenului în stație, corul bărbătesc din Șomcuta Mare a intonat imnul național, iar mulțimea a izbucnit în ovații la adresa oaspetelui și, cu toate că programul delegației nu prevedea vreo ședere în acest loc, Berthelot a ordonat oprirea trenului, iar un ofițer a anunțat publicul că generalul va coborî pentru o clipă. Serviciul de tălmăci l-a îndeplinit un stagiar român în avocatură, care l-a încredințat pe oaspete de cele mai sincere sentimente de dragoste și mulțumire nutrite de românimea de prin partea locului, iar acesta, la rândul său i-a îmbărbătat, asigurând auditoriul că în curând se vor împlini toate aspirațiile românilor ardeleni⁸⁴.

Pe 31 decembrie 1918, trenul generalului Berthelot va trece hotarul vechiului Ardeal, lăsând urmă românității din Banat și din comitatele românești ale Ungariei – cum au fost ele botezate în documentele epocii. La Cluj, „în cuibul șovinismului ungar” cum se exprima un participant, i s-a organizat una dintre cele mai fastuoase primiri. De cu noapte, trenurile de pe rețeaua ce se concentra

⁸¹ Idem, nr. 49 din 30 decembrie 1918/12 ianuarie 1919, Arad, p. 4

⁸² *Ibidem*

⁸³ *Ibidem*

⁸⁴ *Ibidem*, p. 5

către nodul feroviar al Clujului au transportat mii și mii de țărani români din întreaga Transilvanie, organizați în grupe distincte, fiecare purtând câte o pancartă cu numele satului din care venea și cu o mulțime de drapele tricolore românești. Alte grupuri au coborât călări din satele românești ale Apusenilor, din „Țara Moților”, așa încât, după ora două a după amiezi, când oaspetele a sosit, gara și bulevardul Vesselényi erau înțesate de români⁸⁵.

*

Care va fi fost rostul turneului generalului Berthelot prin Banat, Crișana și Sătmar, la sfârșitul lunii decembrie 1918? Situația incertă, alimentată de abuzurile trupelor sârbești și ale celor maghiare staționate comitatele românești situate la vest de Ardeal, impunea luarea unor măsuri strategice imediate. Deși armata română s-a pus în mișcare încă de pe data de 6 decembrie și a înaintat dincolo de prima linie de demarcație din Transilvania, cu scopul declarat al regelui Ferdinand de a „asigura protecția tuturor românilor locuitori de pe pământul românesc de la Tisa până la Dunăre”, efectivele acestei armate erau încă insuficiente iar rezerva se afla în plin proces de constituire⁸⁶. În plus, multiple conflicte intervenite între administrațiile provizorii maghiare și cele românești, primele având de partea lor și sprijinul militar al unităților ungurești încă aflate sub arme, tindeau să escaladeze criza de autoritate până la ciocniri armate cu populația civilă, mai ales după ce premierul maghiar Károlyi declarase public că nu recunoaște România ca parte a alianței Antantei, de unde nici drepturile revendicate asupra Transilvaniei⁸⁷.

Berthelot va mai sesiza un pericol, acela al înrădăcinării bolșevismului în Ungaria și al răspândirii lui și în alte provincii ale fostei monarhii, inclusiv în Ardeal, unde agenturile comuniste au și reușit să provoace pe alocuri revolte și acte de nesupunere, creând astfel o stare de lucruri propice subminării planurilor Antantei în zonă. În acest context el se va vedea obligat să împingă din nou linia de demarcație către vest, „așa că am împuternicit Comandamentul român să treacă dincolo de linia de demarcație și să ocupe poziții pe linia Sighetu Maramureșului, Baia Mare, Satu Mare, Careii Mari, Dej, Cluj, Oradea Mare, orașul Arad” – după cum se justifică generalul în fața premierului francez Clemenceau⁸⁸. Din păcate, forțele armate române mai aveau nevoie încă de un răgaz pentru a se fortifica suficient în perspectiva vreunei confruntări cu armata maghiară, și de aceea Clujul a rămas până la sfârșitul anului ultimul important centru urban ocupat de armata română⁸⁹. Este probabil ca tocmai în întâmpinarea campaniei militare din primăvara anului 1919 să se fi decis generalul Berthelot să străbată comitatele românești din vestul noii linii de demarcație, după consacratul obicei al infanteristului de a simți sub propria-i talpă ținutul pe care-l va cuceri.

O pertinentă analiză a obiectivelor urmărite de general în călătoria sa ne este oferită de un dibaci jurnalist în primele zile ale lui ianuarie 1919. El sesizează odată latura propagandistică, gloria pe care Franța încerca să o însemineze, prin intermediul distinsului său emisar, în conștiința maselor românești din Banat și Crișana și Sătmar, apoi el descifrează misiunea de culegere a informațiilor, direct de la sursă, pe care o îndeplinește ofițerul francez.

Aceasta din urmă a constituit însă cea mai mare provocare asumată de fruntașii mișcării naționale românești, pentru că a avut cu toți de trudit pentru a scoate la iveală caracterul preponderent românesc al ținuturilor străbătute de înaltul demnitar, dat fiind că orașele bănățene și ardelenale alcătuiau fieful minorităților etnice conlocuitoare. „Trecând, din cauza scurtimii timpului, numai prin orașe – Timișoara, Arad, Oradea Mare, Sătmar, Cluj, Sibiu, Brașov – ilustrul nostru aliat putea să aibă impresiunea falsă, chiar surpriza neașteptată, a unei țări nu românești, ci germano-ungurești. Lunga stăpânire străină nu putuse să distrugă blocul etnic al miilor de sate românești, dar a izbutit să prefire între ele zeci de orașe și orașele străine, flori de seră ale unei politici de metodică supra-alimentare din bugetul statului” – va conchide gazetarul⁹⁰. Informațiile dobândite de generalul Berthelot în scurtul, dar

⁸⁵ Idem, nr. 1 din 1/14 ianuarie 1919, Arad, p. 3

⁸⁶ Ádám Magda, Ormos Mária, Barabás József, *Francia diplomácia iratok*, v. 1, 1918-1919, Révai Digitális Kiadó – levéltári jelzet: AG.20N497 c/75. d/2

⁸⁷ *Ibidem*

⁸⁸ *Ibidem*, AG.5N202

⁸⁹ *Ibidem*, AG.17N515 c/2. d/1

⁹⁰ *Luceafărul*, nr. 2 din 16 ianuarie 1919, București, pp. 44-45

fructuosul său turneu prin comitatele, azi de pe frontiera de vest, vor cântări greu în deciziile militare și politice ale următorilor doi ani⁹¹.

Placa comemorativă de pe fațada gării Oradea - 2018

Abstract

The study describes the political situation in the Austro-Hungarian Empire in the autumn of 1918, after the Balkan front collapses and after Hungary, Count Károlyi Mihályi, signs the Belgrade armistice agreement. In this context, the new power in Budapest proclaims the republic and tries to establish a democratic regime between the borders of the old Hungary. But although the new government accepts the principles of US President Woodrow Wilson, including that on the right of self-determination of peoples, the Hungarian prime minister tries to apply this principle in Hungarian style, ie to keep the political hegemony of the Hungarian people at the expense of the other congregational peoples.

This is the reason why the Transylvanian Romanians decide to leave Hungary permanently and to unite with the Kingdom of Romania. Until December 1, 1918, when their union decision will be confirmed at the Great Assembly in Alba Iulia, the Romanian and Hungarian national councils and guards worked together in Transylvania towns and villages. Immediately after the Unification was enacted, units of the Hungarian army went into retaliation against the Romanian civilian population. In

such an anarchic atmosphere, General Henry Berthelot, the former head of the French Mission in Romania, will conduct his tour in Western Transylvania. The high-ranking officer will cross all the main cities of the region from south to north in order to take a picture of the realities in this territory. In the Banat region he will see with his eyes the abuses committed by the Serbian army of occupation, in the Crișana region will find live the atrocities committed by the Hungarian troops. On the other hand, he will come into contact with the great mass of Romanians living in these territories and will understand their decision to break any connection with the Hungarian state.

Key Worlds: Arad, Berthelot, Bihor, Caraș, Carei, Lugoj, Oradea, Orșova, Sătmar, Seghedin, Șomcuta, Timișoara

⁹¹ Vezi detaliile întregului turneu la Constantin Moșincat, *Generalul H.M. Berthelot prima vizită în Ardeal după marea unire*, Editura Tipo MC, Oradea, 2019